



Analyzing social capital in a religious perspective: a case study of analyzing the theme of social participation in the thought system of the Supreme Leader

seyed Hossein Eftekhari Afzali ¹ | Ebrahim Kalantari ²

Vol. 2
Autumn 2023

Research Paper

Received:
04 February 2024

Revised:
15 April 2024

Accepted
07 September 2024

Published:
22 August 2024

P.P: 11-37

ISSN: 2980-8901
E-ISSN: 2821-1685



Abstract

It is generally argued that one of the basic requirements for achieving the goals of the Islamic Revolution is to strengthen social capital. In the meantime, one of the concepts that can be mentioned as the foundation of social capital to achieve other goals in society is social participation. In this research, while explaining the theme analysis method and using the theme network analysis technique, the number of 223 data of the main text of their statements regarding the topic of social participation was carefully analyzed, analyzed and rearranged, and at the end, 4 main and comprehensive themes were identified as The components of the model of social participation were found in the statements of Ayatollah Khamenei. Therefore, the purpose of this article is to analyze and discover the central and main themes of strengthening social participation through the theme analysis model in their intellectual system. The results of the research show: First, social capital was defined as a dominant concept in the religious society that grounds development and progress. Secondly, by analyzing the theme of social participation in the intellectual system of the great position of leadership, it is used in this way that the best strategy for people's participation in various fields of society is to use people's capacities and abilities. Thirdly, the timely and effective presence of people in sensitive and vital scenes of the country shows the effectiveness and pursuit of national interests. Also, participation in elections is considered as a way to choose competent people and a public duty. In this context, regulatory institutions can guarantee the maximum use of its benefits by properly managing the expansion and accessibility of virtual space, while increasing people's motivation for high participation.

Keywords: Social Capital, Islamic Republic of Iran, Social Participation, Theme Analysis, Ayatollah Khamenei.

1. Corresponding Author: PhD in Islamic Revolution Studies, University of Tehran, Tehran, Iran.

Eftekhari.hosseyn@ut.ac.ir

2. Professor, Department of Education, Faculty of Education and Islamic Thought, University of Tehran, Tehran, Iran.

Cite this Paper: Eftekhari Afzali'H & Kalantari'E . Analyzing social capital in a religious perspective: a case study of analyzing the theme of social... Interdisciplinary studies of Islamic Revolution Civilization. , 7(3), 11-37.





واکاوی سرمایه اجتماعی در چشم‌انداز دینی: مورد مطالعه تحلیل مضمون مشارکت اجتماعی در منظومه اندیشه‌ای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

سیدحسین افتخارافضلی^۱ | ابراهیم کلانتری^۲سال دوم
پاییز ۱۴۰۲

۷

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۱/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۲۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۶/۱۷

صص: ۳۷-۱۱

شابا چاپی: ۸۹۰۱-۲۹۸

الکترونیکی: ۱۶۸۵-۲۸۲۱



چکیده

عموماً استدلال می‌شود که یکی از ملزومات اساسی برای دستیابی به اهداف انقلاب اسلامی، تقویت سرمایه اجتماعی است. در این میان، از مفاهیمی که می‌توان از آن به مثابه پایه و شالوده سرمایه اجتماعی برای رسیدن به اهداف دیگر در جامعه یاد کرد، مشارکت اجتماعی است. در این پژوهش، ضمن تبیین روش تحلیل مضمون و با استفاده از تکنیک تحلیل شبکه مضامین، تعداد ۲۲۳ داده‌ی متن اصلی بیانات ایشان در رابطه با موضوع مشارکت اجتماعی مورد تجزیه، تحلیل و بازآرایی دقیق قرار گرفت و در انتها ۴ مضمون اصلی و فراگیر به عنوان مؤلفه‌های الگوی مشارکت اجتماعی در بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به دست آمد. از این‌رو، هدف مقاله حاضر، واکاوی و کشف مضامین مرکزی و اصلی تقویت مشارکت اجتماعی از طریق الگوی تحلیل مضمون، در منظومه فکری ایشان است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد: اولاً، سرمایه اجتماعی به مفهومی مسلط در جامعه دینی تعین پیدا کرد که توسعه و پیشرفت را زمینه‌سازی می‌نماید. ثانیاً با تحلیل مضمون مشارکت اجتماعی در منظومه فکری مقام معظم رهبری این‌گونه مستفاد می‌شود که قطعاً بهترین راهبرد جهت مشارکت مردم در عرصه‌های گوناگون جامعه، استفاده از ظرفیت‌ها و توانایی‌های مردمی است. ثالثاً، حضور به هنگام و مؤثر مردم در صحنه‌های حساس و حیاتی کشور، مؤثر بودن و پیگیری منافع ملی خود را نشان می‌دهد. همچنین شرکت در انتخابات به عنوان راهی برای انتخاب افراد صالح و کاردان به مثابه یک تکلیف و وظیفه عمومی قلمداد می‌گردد. در این زمینه، نهادهای نظارتی می‌توانند با مدیریتی صحیح نسبت به گسترش و دسترسی فضای مجازی، ضمن افزایش انگیزه مردم برای مشارکت بالا، استفاده حداکثری از منافع آن را تضمین نمایند.

کلیدواژه‌ها: سرمایه اجتماعی، جمهوری اسلامی ایران، مشارکت اجتماعی، تحلیل مضمون، آیت‌الله خامنه‌ای.

Eftekhari.hosseyyn@ut.ac.ir

۱. نویسنده مسئول: دکترای مطالعات انقلاب اسلامی دانشگاه تهران، تهران، ایران

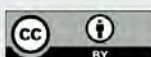
۲. استاد، گروه معارف، دانشکده معارف و اندیشه اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

استناد: افتخارافضلی، سیدحسین؛ کلانتری، ابراهیم. واکاوی سرمایه اجتماعی در چشم‌انداز دینی: مورد مطالعه تحلیل مضمون

مشارکت اجتماعی در منظومه اندیشه‌ای مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، (۳۷)، ۱۱-۳۷. DOR:

© نویسنده‌گان

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)



این مقاله تحت لیسانس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه و بیان مسئله

سرمایه اجتماعی یک موضوع تحقیقاتی در حال گسترش است که در دهه ۱۹۹۰ وارد بحث‌های دانشگاهی و سیاسی شد. اهمیت سرمایه اجتماعی تا آنجاست که به یکی از متغیرهای اساسی توضیح دهنده نابرابری‌های اجتماعی، سطح بزهکاری و کیفیت زندگی در برخی کشورها تبدیل شده است. مفهوم اساسی سرمایه اجتماعی عبارت است از ترکیب عوامل اجتماعی فرهنگی برای توضیح نتایج توسعه. این موضوع به عنوان یک موضوع برجسته در میان دانشگاهیان، متخصصان توسعه و سیاست‌گذاران مطرح است (Bhandar and Yasunobu, 2009: 486). بر این اساس از مفهوم سرمایه اجتماعی برای توضیح طیف وسیعی از پدیده‌ها، از الگوهای رأی‌گیری گرفته تا سلامت و موفقیت اقتصادی کشورها استفاده شده است. به معنای واقعی کلمه صدها مقاله در سراسر ادبیات علوم اجتماعی منتشر شده است که استدلال می‌کنند سرمایه اجتماعی در درک تفاوت‌های فردی و گروهی اهمیت دارد.

بر این اساس، سرمایه اجتماعی نیز نقش بسزایی در تحریک همبستگی و غلبه بر معایب بازار، توسط ابزار اقدامات جمعی و استفاده از منابع اجتماعی و سازمان‌های ایمان‌گرا دارند. از این رو، برخی از محققان بر نقش مهم فرهنگ، مذهب، شبکه‌های اجتماعی و نهادهای خانواده در بازسازی مفهوم توسعه از طریق چارچوب در حال ظهور «سرمایه اجتماعی» تمرکز کرده‌اند.

به طوری که بهره‌گیری از مزایا و ثمرات سرمایه اجتماعی و افزایش کارایی آن، در صورتی در سطح جامعه رخ می‌دهد که بتوان از تأثیر دین و آموزه‌های آن اطلاع پیدا کرد که مورد وثوق اکثر دانشمندان سراسر جهان است (Malik and Mat, 2014: 107).

از طرف دیگر، مفهوم سرمایه اجتماعی، در سال‌های اخیر همچنان از محبوبیت برخوردار است. اما متفکران غربی، تمرکز زیادی در مورد دین نداشته‌اند. با این وجود، دین باید به عنوان یک انجمنی برای توسعه ارتباطات اجتماعی که از طریق آن ارزش‌ها و هنجارها منتقل می‌شود، در نظر گرفته شود. همچنان که سرمایه اجتماعی نوع منحصر به فردی از منابع است، به این معنا که هرچه بیشتر مورد استفاده قرار گیرد، بیشتر در دسترس می‌شود.

از طرف دیگر، از مفاهیمی که می‌توان از آن به مثابه پایه و شالوده سرمایه اجتماعی برای رسیدن به اهداف دیگر در جامعه یاد کرد، مشارکت اجتماعی است. از این رو، مقاله حاضر تلاش می‌کند تا با توجه به این خلأ تحقیقاتی، به بررسی و اهمیت جایگاه سرمایه اجتماعی در نظام دینی و در رشد و توسعه مشارکت اجتماعی بپردازد تا بتوان در تمایز با نظام‌های غیردینی (سکولار)، نتایج تأثیرگذار آن را با تمسک بر منظومه فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای از طریق روش تحلیل مضمون، استخراج نماید و به عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر در تحکیم و پویایی نظام جمهوری اسلامی ایران در نظر گرفته شود (Radu et al, 2019: 25).

مبانی نظری

به دلیل مشکلاتی که در تعریف سرمایه اجتماعی وجود دارد، نویسندگان تمایل دارند قبل از اتخاذ یک مکتب فکری و افزودن تعریف خود، درباره مفهوم، منشأ فکری آن، تنوع کاربردها و برخی از مسائل حل نشده آن بحث کنند. با این حال، این مشکل را بیشتر می‌کند، زیرا تعاریف بیشتری به مجموعه اضافه می‌شود که نظریه را پیچیده‌تر می‌کند (Claridge, 2018: 11).

از نظر عملیاتی، لین سرمایه اجتماعی را به عنوان «...منابعی که در شبکه‌های اجتماعی تعبیه شده است و توسط بازیگران برای اقدامات مورد استفاده قرار می‌گیرد» (Lin, 2001: 24-25) تعریف کرد. این تعریف تأکید می‌کند که سرمایه اجتماعی پایگاه اصلی خود را در درون افراد ندارد، بلکه در شبکه‌های اجتماعی قرار داده است، در حالی که از سوی دیگر توسط افراد استفاده می‌شود (Guomundsson and Mikiewicz, 2012: 57).

با توجه به تعریف عملیاتی شده توسط لین، این مفهوم دارای دو مؤلفه مهم است: (۱) منابعی را نشان می‌دهد که در روابط اجتماعی به جای افراد تعبیه شده است، و (۲) دسترسی و استفاده از چنین منابعی در اختیار بازیگران است. از این تعاریف، می‌توان سه ایده اصلی اساسی را متمایز کرد: (۱) سرمایه اجتماعی اثرات خارجی مثبتی را برای اعضای یک گروه ایجاد می‌کند (۲) این عوامل خارجی از طریق اعتماد، مشترک، هنجارها و ارزش‌ها و اثرات متعاقب آن بر انتظارات و رفتار آنها به دست می‌آیند؛ (۳) اعتماد، هنجارها و ارزش‌های مشترک از اشکال غیررسمی سازمان‌ها در شبکه‌های اجتماعی و انجمن‌ها ناشی می‌شوند. به نظر می‌رسد، عاملی که جامعه را در کنار هم نگه می‌دارد، احساس تعلق و هنجارهای مشترک

برای يك نظم اجتماعى كارآمد است. بنابراین می‌توان از روابط اجتماعى نام برد كه شامل عناصر حیاتی خاصی مانند اعتماد، تعامل متقابل، هنجارهای مشترك و همكارى است. از لحاظ فنى، اصطلاح سرمايه اجتماعى به شبکه‌های اجتماعى و هنجارهای تعامل و اعتمادى كه از ارتباطات بین افراد ناشى می‌شود، اشاره دارد (Malik and Mat,2014: 107 and Çalıřkan and ezilmez,2021: 23).

روابط و تعاملات اجتماعى از خانواده نژديك شروع شده و به مدارهای خانوادگى و سپس حلقه‌های دوستان و آشنایان به اعضاى يك گروه از جامعه گسترش یافته است، انجمن، شبکه و در يك سازمان، محتوا و جوهر برای تحقق یا بهره‌مندی از سرمايه اجتماعى به عنوان يك منبع مشاهده می‌شود كه پیوندهای اجتماعى، ارتباطات و یا روابط در يك ساختار اجتماعى مناسب هستند. در دیگر موضوعات، روابط اجتماعى، پیوندها یا ارتباطاتى كه برای يك هدف آغاز شده‌اند، تخصیص برای مقاصد دیگر در دسترس خواهند بود و از این‌رو سودمند خواهد بود (Motkuri,2018: 1).

با این حال، بخش بزرگى از ادبیات سرمايه اجتماعى به سه تعریف مهم محققان مانند بورديو، کلمن و پاتنام اشاره دارد كه مفهوم سرمايه اجتماعى را به شهرت رساندند. ساختار کلی سرمايه اجتماعى کلمن در موارد زیر است: ۱. تعهدات، انتظارات و امانتداری در ساختارها ۲. کانال‌های اطلاع‌رسانى ۳. هنجارها و تحریم‌های مؤثر. او با استفاده از نمونه‌های عظیم خود توانست ارتباطى بین عملکرد آموزشى و روابط خانوادگى و اجتماعى برقرار کند. مفهوم‌سازى کلمن تا حد زیادى مدیون تأکید دورکیم در مورد انسجام اجتماعى است. بر اساس این دیدگاه، جوانانى كه از لحاظ اجتماعى تحرك دارند، معمولاً از خانواده‌هایی هستند كه روابط درونى قوی دارند. جایی كه والدین از طریق مدرسه فرزندان خود را تشویق و حمایت می‌کنند. این خانواده‌ها احتمالاً به شدت در جامعه‌ای كه ممكن است حول يك کلیسا و یا سازمان‌های دیگر متمرکز شود، هنجارها و باورهای مشترك در تعامل روزمره را تقویت می‌کنند (Guðmundsson and Mikiewicz,2012: 59).

رابرت پاتنام نقش برجسته‌ای در رواج مفهوم سرمايه اجتماعى ایفا کرد. او سرمايه اجتماعى را این‌گونه تعریف می‌کند: «... ویژگی‌های سازمان اجتماعى، مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها كه می‌تواند کارایی جامعه را با تسهیل اقدامات هماهنگ بهبود بخشد» (Putnam,1993: 167). سرمايه اجتماعى به ارتباطات بین افراد، شبکه‌های اجتماعى و هنجارهای افراد اشاره دارد كه عمل متقابل و

قابل اعتماد از آن‌ها ناشی می‌شود (Putnam, 2000: 18-19). در واقع، پاتنام سرمایه اجتماعی را به عنوان یک کالای عمومی تلقی می‌کند مقدار پتانسیل مشارکتی، جهت‌گیری مدنی و اعتماد به دیگران در دسترس شهرها، ایالت‌ها یا ملت‌ها. این در تضاد با نظریه سرمایه اجتماعی بوردیو، با تعریف کلمن جایی در میانه است. در مفهوم سازی پاتنام، سرمایه اجتماعی از ویژگی افراد به ویژگی کل جمعیت بزرگ ارتقا یافته است. سرمایه اجتماعی به یک ویژگی جمعی تبدیل می‌شود که در سطح کل عمل می‌کند (Claridge, 2018: 9). در واقع، گسترده‌ترین بخش فرضیه «سرمایه اجتماعی» با رابرت پاتنام مرتبط است. ادعای او این است که عضویت در انجمن‌ها با وجود این‌که کارایی سیاسی و اقتصادی را تقویت می‌کند، اما خود انجمن‌ها هیچ نقشی در سیاست، اقتصاد و در دولت ندارند. از نظر ساختاری، این گزاره یادآور رساله ماکس وبر در مورد اهمیت دین در عملکرد اقتصاد است که در هر دو مورد، انتقال روش‌های تفکر از یک قلمرو به قلمرو دیگر وجود دارد (World Bank, 2011: 4).

سرمایه اجتماعی برای بوردیو عبارت است از: متشکل از تعهدات یا ارتباطات اجتماعی، مجموع منابع بالفعل یا بالقوه که به داشتن شبکه‌ای بادوام از روابط نهادینه شده از آشنایی و شناخت متقابل مرتبط است. به عبارت دیگر، به عضویت در یک گروه که هر یک از سرمایه جمعی اعضای خود را پشتیبانی می‌کند. این بدان معناست که بوردیو سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای تعریف می‌کند که می‌تواند توسط افراد یا زیر گروه‌های درون شبکه استفاده شود: حجم سرمایه اجتماعی در اختیار یک عامل معین به اندازه شبکه‌ای از ارتباطات او بستگی دارد که می‌تواند به طور مؤثر، سرمایه (اقتصادی، فرهنگی یا نمادین) که در اختیار هر یک از آن‌ها است را به یکدیگر متصل نماید. بنابراین شبکه گسترده‌تری که ما به آن متصل هستیم و اعضای «ثروتمندتر» آن شبکه هستند، حجم بیشتری از سرمایه اجتماعی که در اختیار داریم، هستند (Guðmundsson and Mikiewicz, 2012: 65).

از نظر بوردیو، سرمایه اجتماعی به طور ذاتی با نابرابری اجتماعی مرتبط است و یکی از دارایی‌هایی است که از یک نسل به دیگری منتقل می‌شود و ارتباط تنگاتنگی با سایر دارایی‌ها، عمدتاً سرمایه فرهنگی و عادت دارد، بنابراین سرمایه اجتماعی را می‌توان به عنوان مجموعه‌ای از ارتباطات ارزشمند یک فرد در نظر گرفت. بر خلاف کلمن، بوردیو ارزش نابرابر پیوندهای کاری

شبکه‌های مختلف را تشخیص می‌دهد. در محیط مدرسه، پیوندهایی که با ارزش هستند، به طور کلی در کلاس متوسط هستند (Guðmundsson and Mikiewicz, 2012: 66). لذا می‌توان دریافت که ساخت بوردیو از سرمایه اجتماعی متعلق به روشی از نظریه اجتماعی است. پیشگام بعدی سرمایه اجتماعی، جیمز کلمن است. برای او، دلیل صریح سرمایه اجتماعی ترویج یک جنبه نظریه انتخاب عقلانی است (Fine, 2010: 39).

تمام مشارکت‌های نظری اصلی، بوردیو، کلمن، پاتنام و لین بر این نکته تأکید دارند که سرمایه اجتماعی در روابط اجتماعی گنجانده شده است، اما آن‌ها از نظر دیدگاه‌هایشان در مورد استفاده از سرمایه اجتماعی متفاوت هستند. کلمن بر استفاده فردی تمرکز می‌کند، بوردیو بر استفاده از امور سرمایه اجتماعی توسط گروه‌های اجتماعی خاص، و پاتنام بر عملکرد سرمایه اجتماعی برای جوامع تمرکز دارد. علاوه بر این، کلمن بر روی استفاده از سرمایه اجتماعی برای اهداف آموزشی تمرکز می‌کند، در حالی که بوردیو و لین بر استفاده از سرمایه اجتماعی در تجارت یا در جستجوی شغل تأکید دارند (Guðmundsson and Mikiewicz, 2012: 57).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

رابطه سرمایه اجتماعی با مذهب و دین

یکی از عوامل اصلی استقرار و گسترش قدرت و امنیت، پایداری افراد به دستورات دینی و گرایش به دین است. گیدنز معتقد است که دین وسیله‌ای برای سازماندهی احساس امنیت است. در واقع، حمایت نیروهای معنوی، جایگاه قابل اعتمادی را برای مؤمنان فراهم می‌کند. به طور خلاصه دین و سنت اساساً درگیر امنیت وجودی هستند. از نظر لومان، دوری از دین به معنای خطر دنیای جدید است (Yari and Shalchi, 2021: 85). دین این قدرت را دارد که به صورت محسوس و نامحسوس، روابط و هنجارهای اجتماعی قوی مبتنی بر نفع فردی و جمعی همراه با نگاه عقلایی، خیرخواهی، اعتماد در روابط و عدالت محوری، براساس رویکرد الهی و توحیدی را برای زندگی دنیوی و اخروی جوامع انسانی تضمین کند (نصراللهی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵).

سرمایه اجتماعی به شیوه‌های مختلف به وجود می‌آید. به طوری که می‌تواند به عنوان پاسخی به درک یک تهدید مشترک، به عنوان احساس وظیفه، احترام و وفاداری، یا به عنوان هنجارهای همبستگی یا خدمت در نظر گرفته شود (Candland, 2000: 355). سرمایه اجتماعی ممکن است از طریق مداخلات یک گروه مذهبی در زندگی جامعه گسترده‌تر (گروه‌های والدین و کودکان نوپا، باشگاه‌های جوانان، عیادت از بیماران و سالمندان) ایجاد شود. دخالت مذهبی از اهمیت خاصی برخوردار است. این اهمیت به دلیل پتانسیل آن در ایجاد پل ارتباطی و همچنین پیوند سرمایه اجتماعی است. علاوه بر این، بسیاری از گروه‌های فعال ایمانی درگیر فعالیت‌های توسعه جامعه هستند که پتانسیل آنها را در ایجاد و بسیج پل زدن سرمایه اجتماعی بیشتر گسترش می‌دهد (Lowndes, 2004: 9-10). تا آنجا که ایمان می‌تواند نوعی سرمایه اجتماعی باشد. جامعه‌ای از مؤمنان برای اعتماد کردن به یکدیگر نیازی به تعاملات چهره به چهره مکرر ندارند. یک ایمان مشترک ممکن است به مؤمنان اجازه دهد تا به یکدیگر اعتماد کنند. به عنوان یک مسلمان، حرف انسان ضامن است، زیرا هر چه می‌اندیشد، می‌گوید و انجام می‌دهد، برای خدا شناخته شده است و در روز قیامت مورد بررسی قرار می‌گیرد. در اندیشه بودایی، خوشبختی نتیجه مستقیم گفتار و کردار دلسوزانه شخص نسبت به دیگران است، زیرا تصور می‌شود که همه موجودات ذی‌شعور در یک زمان به دنیا آورده‌اند و از هر موجود دیگری مراقبت کرده‌اند. هر یک از انجمن‌های مذهبی در نظر گرفته شده، سرمایه اجتماعی را از طریق ایمان حفظ کرده‌اند. حسن نیت پیروان هر انجمن به سایر پیروان فراتر از مسئولیت‌های رسمی

آنها به عنوان اعضای یک انجمن مشترک است (Candland, 2000: 370). در این رابطه، ایدئولوژی، سرمایه اجتماعی فردی ایجاد می‌کند که مایلند به چیزی یا کسی غیر از خودش، تحت تأثیر ایدئولوژی دینی سود برسانند (Yari and Shalchi, 2021: 85).

بنابراین جای تعجب نیست که نقش جامعه دینی به عنوان یک پل پذیرش و هویت جدید مثبت در زندگی، برای افرادی که از جرم و جنایت دور شده بودند، بسیار مهم است. چرا که برای مجرمان سابق، این افراد به دنبال راهنمایی و بخشش رهبران روحانی بودند، به طوری که این تعاملات با رهبران معنوی، مناسک رستگاری و هویت مثبت را تقویت کرد. جوامع مذهبی به این شرکت کنندگان کمک می‌کنند تا بر شک و تردیدهای خود در مورد تصمیم برای دست کشیدن از جرم غلبه کرده و از این طریق به آنها کمک می‌کند تا حس کنترل بر اعمال خود را حفظ کنند. جوامع مذهبی نیز منبعی برای سرمایه اجتماعی بودند و مشارکت کنندگان می‌توانند از طریق ارتباطات اجتماعی خود در جامعه زندگی کنند و هویت جدید خود را به دور از جرم تقویت کنند. به طوری که تحقیقات نشان می‌دهد که شرکت کنندگان بر اهمیت جوامع مذهبی، در جلوگیری از مشارکت آنها در جرم و جنایت از طریق ایجاد پیوندهای اجتماعی قوی و حمایت تاکید دارند. تا آنجا که، روابط با اعضای جامعه مذهبی جایگزینی برای روابط مضر قبلی با همسالان است و نقش‌های مثبت در یک جامعه، روشی جایگزین برای ایجاد پیوندهای اجتماعی و کسب احترام و منزلت افراد از طریق مشارکت خود با گروه همسالان خود است (Schmid and Sheikhzadegan, 2022: 55).

آموزه‌های دینی مختلف، ممکن است بر روش‌هایی که مردم ممکن است به طور کلی طبیعت انسان را ببینند، تأثیر بگذارد. به طور مشخص، رفتار مذهبی ممکن است به شکل‌گیری سرمایه اجتماعی از طریق مشارکت‌های داوطلبانه، خیریه و سایر اعمال متمایز کمک کند. حداقل در کوتاه مدت، به ایجاد «شبکه ایمن» برای اعضا جامعه‌ای که "در معرض خطر" هستند، کمک کند (Smidt, 2003: 2). در زمینه‌های دموکراتیک، بسیاری از کلیساها می‌توانند به شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در میان معتمدان آنها کمک کنند. در واقع، بسیاری از بحث‌های مرکزی ما حول محور شناسایی محدودیت‌ها کلیساها و چهره سازمان‌های مذهبی می‌چرخد. به عبارت دیگر، یک کلیسا اگر بتواند و بخواهد، می‌تواند خالق سرمایه اجتماعی شود و این موضوع متضمن این است که از نظر اجتماعی و اخلاقی قابل قبول باشد. همچنین در بررسی تأثیرات دخالت دینی بر

تأسیس ارتباط با سایر مقوله‌های اقتصادی اجتماعی (تحرك رو به بالا) محققان دریافته‌اند که افراد متعهد مذهبی، تعداد بیشتری از نخبگان سیاسی و اقتصادی را در حلقه آشنایان خود دارند. اما شواهد نشان می‌دهد که اجتماعات می‌توانند عرصه‌هایی برای دسترسی به شبکه‌های مردم با موقعیت اجتماعی اقتصادی بالاتر باشند (Radu et al, 2019: 31-32).

بر این اساس می‌توان استدلال کرد که مذهب با توصیه به فرد در مورد توجه به دیگران و از خودگذشتگی، پیوندهای مورد نیاز سرمایه اجتماعی را به وجود می‌آورد. مذهب می‌تواند با تحمیل این خواست به فرد که به سود چیزی یا کسی غیر از خودش عمل کند، سرمایه اجتماعی به وجود آورد. این امر در آثاری که ایمان مذهبی در وادار کردن افراد به توجه به منافع دیگران دارد آشکار است. بسیاری از مذاهب با ترویج ارزش‌هایی نظیر مشارکت، صداقت، اعتماد و ایثار موجب می‌شوند سرمایه اجتماعی بالایی در میان پیروان این ادیان به وجود آید، هرچند ادیان و مذاهبی در این زمینه می‌توانند موفق باشند که علاوه بر اعتماد داخلی، زمینه برقراری روابط مفید و مؤثر با دیگر گروه‌ها و مذاهب را فراهم سازند. دین مبین اسلام ویژگی‌هایی دارد که باعث می‌شود روابط مسلمانان با پیروان سایر ادیان نه تنها قطع نشود، بلکه گسترش یابد و تقویت شود. دین اسلام سرشار از مفاهیم سرمایه اجتماعی است. در طول تاریخ اسلام نیز، مسلمانان از سرمایه اجتماعی استفاده کرده‌اند. مثلاً، پیامبر گرامی اسلام (ص) نه سرمایه فیزیکی چندانی در اختیار داشتند و نه سرمایه انسانی گسترده‌ای. همه سرمایه پیامبر اکرم (ص) همین سرمایه اجتماعی بود که زمان و مکان نمی‌شناخت. سرمایه اجتماعی بود که توانست نهضت اسلامی را تا اقصی نقاط دنیا نفوذ دهد (درخشه و ردادی، ۱۳۹۰: ۸۵).

تا آنجا که استدلال می‌شود در جوامع مذهبی، زمینه رشد سرمایه اجتماعی بیشتر فراهم است؛ زیرا هر چه ارزش‌های دینی و اخلاقی تقویت شده باشد، رفتار افراد قابلیت پیش‌بینی بیشتری دارد. چرا که افراد در چارچوب قواعد خاصی رفتار می‌کنند. بنابراین، قابلیت اعتماد افراد بیشتر است و مناسبات اجتماعی روان‌تر و کم هزینه‌تر صورت می‌گیرد. به علاوه، در این جامعه، اخلاق رواج دارد و رفتارهایی مطلوب در نظر گرفته می‌شود که برای تولید سرمایه اجتماعی مفید است (نصراللهی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۷). از این رو می‌توان گفت، مشارکت در یک جامعه مذهبی منجر به تغییراتی در روابط اجتماعی و کمک‌های محسوس و ناملموس به آن شد که افراد

به زندگی خود برگردند. جوامع مذهبی سرمایه اجتماعی را برای حفظ هویت عاری از جرم فراهم کردند. همراه با یکپارچگی اجتماعی اقتصادی، مشارکت مدنی راه دیگری را که از طریق آن شرکت کنندگان بتوانند نقش‌های اجتماعی را ایفا کنند، فراهم کرد که با تغییرات مثبت هویت و دور شدن از جرم مرتبط بودند (Schmid and Sheikhzadegan, 2022: 61).

در مجموع می‌توان شیوه عمل دین و نهادهای مذهبی در نقش‌آفرینی مثبت در خصوص سرمایه اجتماعی را در موارد زیر خلاصه کرد: ۱- دین می‌تواند سبب تشکیل گروه‌ها و دسته‌های مذهبی شود و به بیانی دیگر به تقویت شکل ساختاری سرمایه اجتماعی کمک کند. ۲- نهادهای دینی بستر مناسب را برای بهبود و توسعه مهارت‌ها و هنجارهای مدنی اعضا فراهم می‌کنند. ۳- از آنجا که دین و نهادهای دینی به اعضای خود می‌باورند که یک نیروی الهی آنها را به سمت فداکاری فرا می‌خواند، امور داوطلبانه و خیرخواهانه در بین پیروان افزایش می‌یابد، به علاوه هنجارهای متنوع دینی از پیروان مذهبی صداقت، حقیقت، نیک‌خواهی و رحمت می‌خواهند. این کیفیات، آن‌هایی هستند که می‌توانند سبب افزایش اعتماد و ترغیب فرد به کمک به دیگران شده و در نهایت، سبب شکل‌گیری سرمایه اجتماعی شوند (فیروزآبادی و سلطان زاده، ۱۳۹۸: ۵۷).

تحلیل مضمون

تحلیل مضمون، به عنوان یک روش ساده و البته کارآمد این‌گونه تعریف شده است؛ یک روش تحلیل کیفی است که برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی استفاده می‌شود. این روش، فرآیندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (شیخ‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰، ۱۵۳). تحلیل مضمون اصولاً یک راهبرد توصیفی است که یافتن الگوها و مفاهیم مهم را از درون مجموعه داده‌های کیفی تسهیل می‌کند. به‌طور کلی تحلیل مضمون در مقابل سایر روش‌های تحلیل کیفی، اولاً یک روش تحلیل انعطاف‌پذیر است به این معنی که طیف گسترده‌ای از ویژگی‌ها را می‌توان در آن به داده‌ها نسبت داد. ثانیاً این که به چارچوب نظری خاصی وابسته نیست. بلکه از آن می‌توان در

چارچوب‌های نظری متفاوت و برای امور مختلف، استفاده کرد (کمالی، ۱۳۹۷، ۱۹۳-۱۹۲) و ثالثاً نسبت به سایر روش‌ها به دقت و زمان بیشتری نیاز دارد.

تکنیک تحلیل مضمون:

اگرچه در تحلیل مضمون، از روش‌های تحلیلی گسترده‌ای استفاده می‌شود اما در این مقاله تلاش می‌شود تا از روش کاربردی «شبکه مضامین» در پژوهش بهره گرفته شود.

شبکه مضامین

آنچه که در روش شبکه مضامین عرضه می‌شود شبکه‌ای تارنمایی شکل؛ متشکل از مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر است. به این صورت که شبکه مضامین، براساس روندی مشخص، ابتدا مضامین پایه که همان کدها و نکات کلیدی هستند را از متن استخراج می‌کند، سپس با دسته‌بندی و تلخیص این مضامین پایه‌ای، به اصول مجردتر و انتزاعی‌تر که همان مضامین سازمان‌دهنده هستند دست پیدا می‌کند (ردادی، ۱۳۹۴، ۵۵) در مرحله سوم، مضامین فراگیر یا همان مضامین عالی در قالب استعاره‌های اساسی گنجانده شده و به صورت مضامین حاکم بر کل متن در می‌آیند. سپس این مضامین به صورت نقشه‌های شبکه تارنما، رسم و مضامین هر سه سطح همراه با روابط میان آن‌ها نشان داده می‌شود. برخلاف روش‌های دیگر، شبکه‌ی مضامین به صورت گرافیکی و شبیه تارنما نشان داده می‌شود. به طور کلی، در شبکه مضامین از مضامین پایه‌ای که آشکار و مصرح هستند به سوی مضامین انتزاعی‌تر و کلی‌تر انتقال پیدا می‌کنیم و در انتها به مضمون (یا مضامین) اصلی متن دست می‌یابیم (همان، ۵۵).

از آنجا که هدف پژوهش حاضر؛ شناخت الگوی تحلیلی «مشارکت اجتماعی» با استفاده از مضامین برگرفته از داده‌های به‌دست آمده از بیانات حضرت آیت الله خامنه‌ای می‌باشد، لذا روش تحلیل مضمون برای این پژوهش انتخاب شده است. فرآیند کامل تحلیل مضمون بیانات ایشان، از سه مرحله کلان تشکیل می‌شود: الف- تجزیه و توصیف متن، ب- تشریح و تفسیر متن، ج- ادغام و یکپارچه کردن مجدد متن. در حالی که همه این مراحل با تفسیر و تحلیل همراه است، اما در هر مرحله از تحلیل، سطح بالاتری از انتزاع به دست می‌آید (شیخ زاده و همکاران، ۱۳۹۰، ۱۷۷).

تحلیل مضمون مشارکت اجتماعی در ارتقای سرمایه اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

برای شناخت الگوی تحلیل مضمون «مشارکت عمومی» در بیانات مقام معظم رهبری، سه مرحله اصلی باید طی شود. در این رابطه کلید واژه مشارکت اجتماعی مورد مطالعه و تحلیل قرار می‌گیرد. برای شناخت الگوی تحلیل مضمون مشارکت اجتماعی در بیانات ایشان، سه مرحله اصلی باید طی شود. در این رابطه کلید واژه مشارکت اجتماعی مورد مطالعه و تحلیل قرار می‌گیرد. در این زمینه، با مراجعه به گزینه "آرشیو موضوعی" از بخش "بیانات"، در پایگاه دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، تعداد ۲۲۳ نتیجه در موضوع مشارکت اجتماعی نمایش داده شده است. در نخستین مرحله بعد از مطالعه و مذاقه در همه‌ی ۲۲۳ داده‌ی متن اصلی؛ برای ۲۰ مورد از این داده‌ها، با استفاده از تجزیه و تنظیم دقیق متن؛ مضمون‌های پایه‌ای از طریق کدگذاری استخراج شده است. این مضامین پایه‌ای در واقع همان مضامینی هستند که با خواندن متن اصلی، مستقیماً به ذهن متبادر می‌شود. در جدول زیر این موارد نمایش داده شده است. برای بالاتر بردن دقت و سرعت در کدگذاری، از نرم‌افزار رایانه‌ای MaxQDA بهره گرفته شده است.

مضامین پایه‌ای مرتبط با مشارکت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای

ردیف	بیانات	مضامین پایه‌ای
۱	مشارکت گسترده و پرشور شما، و هجوم مشتاقانه به مراکز رأی‌گیری، و تشکیل صفهای طولانی برای رسیدن به صندوق‌های رأی در همه جای کشور، و از همه‌ی قشرهای اجتماعی، نشانه‌ای آشکار از استحکام پایه‌های مردم‌سالاری اسلامی و دلبستگی همگانی به این موهبت بزرگ پروردگار بود و ایران و ایرانی را در آزمون میدان عمل، سرافراز و روسفید کرد (۱۳۹۶/۰۲/۳۰).	مشارکت اجتماعی باعث استحکام پایه‌های مردم‌سالاری خواهد شد
۲	در زمینه‌ی مسائل سیاسی و اجتماعی جلوه‌ی بالای مردم‌سالاری در این کشور یک نمونه‌ی بی‌نظیر است؛ ... انتخابات [در] جمهوری اسلامی با مشارکت‌های بالاتر از متوسط و میانگین جهانی و بعضاً بسیار بالاتر؛ شرکت ۷۰ درصدی، ۷۲ درصدی؛	مشارکت اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران، نشانه مردم‌سالاری است

ردیف	بیانات	مضامین پایه‌ای
	انتخابات ما از این قبیل است جلوه‌ی مردم‌سالاری است. این واقعیت مهم دوران ما است که عبارت است از توجه و کنجکاوی عمومی در دنیای اسلام از سوی جوان‌ها، روشنفکران، آگاهان و کسانی که اهل فهم مسائل‌اند نسبت به این پدیده‌ای که در کشور ایران اسلامی، به توفیق الهی و به تأیید الهی تحقق یافته است و روز به روز رشد کرده است (۱۳۹۳، ۰۳، ۱۴).	
۳	حقیقت این است که انتخابات متضمن منافع ملی کشور است. هر کسی که به منافع ملی کشور علاقه‌مند است، در انتخابات شرکت می‌کند (۱۳۹۸/۱۲/۰۲).	مشارکت مردم در انتخابات، نشان‌دهنده پیگیری منافع ملی است
۴	اولین بار در طول تاریخ ما تاریخ چندین قرنی، تاریخ از دوران باستان به این طرف ملت ایران بعد از انقلاب، نقش پیدا کردند، از حاشیه وارد متن شدند و تعیین می‌کنند. همچنان که معلوم است، از بالاترین مسئول کشور، از رهبری، ریاست جمهوری، مسئولین گوناگون دیگر، با انتخاب ملت مسئولیت پیدا می‌کنند و سر کار می‌آیند و به ملت باید جواب بدهند؛ باید به ملت جواب بدهند. این یک قلم از مهم‌ترین حوادثی بود، تغییری بود، تحولاتی بود که انقلاب ایجاد کرد. بنابراین، بعد از انقلاب، منافع ملی تغییر پیدا کرد؛ یعنی معیارها برای منافع ملی طبعاً تغییر پیدا کرد (۱۳۹۶/۰۳/۲۲).	مشارکت اجتماعی در انتخابات مبین حکمرانی خوب و از حاشیه به متن آمدن مردم پس از انقلاب اسلامی است
۵	انقلاب... عنصر اراده‌ی ملی را که جان‌مایه‌ی پیشرفت همه‌جانبه و حقیقی است در کانون مدیریت کشور وارد کرد؛ آنگاه جوانان را میدان‌دار اصلی حوادث و وارد عرصه‌ی مدیریت کرد. ... مشارکت مردمی را در مسائل سیاسی مانند انتخابات، مقابله با فتنه‌های داخلی، حضور در صحنه‌های ملی و استکبارستیزی به اوج رسانید و در موضوعات اجتماعی مانند کمک‌رسانی‌ها و فعالیت‌های نیکوکاری که از پیش از انقلاب آغاز شده بود، افزایش چشم‌گیر داد. پس از انقلاب، مردم در مسابقه‌ی خدمت‌رسانی در حوادث طبیعی و کمبودهای اجتماعی مشتاقانه شرکت می‌کنند (۱۳۹۷/۱۱/۲۲).	حضور در انتخابات‌ها، مقابله با فتنه‌های داخلی، فعالیت‌های نیکوکاری و خدمت‌رسانی در حوادث و بحران‌های اجتماعی از مصادیق مشارکت اجتماعی مردم در انقلاب اسلامی به شمار می‌رود

ردیف	بیانات	مضامین پایه‌ای
۶	دشمنان با انتخابات ما مخالفند. از اول، [در طول] سال‌های متمادی؛ حالا در زمان امام (رضوان الله علیه) یعنی در دهه‌ی شصت، وضع ترکیب دولت ریاست جمهوری و نخست‌وزیری جوری بود که این مسائل خیلی در آنجا نمودی پیدا نمی‌کرد اما بعد از آنکه قانون عوض شد و ریاست جمهوری رئیس دولت و رئیس اجرائی دولت شد، تا حالا همیشه این جور بوده است که قبل از اینکه انتخابات بشود، تبلیغات دشمن متوجه به این است که مردم شرکت نمی‌کنند، در انتخابات ممکن است تقلب بشود، دست برده بشود و کارهایی مانند این‌ها بشود (۱۴۰۰/۰۳/۰۶).	دشمنان با طرح مسائلی همچون عدم شرکت مردم و ادعای تقلب در انتخابات با مشارکت اجتماعی مردم مخالف‌اند
۷	اگر می‌خواهید این احساس، این عظمت، این مصونیت باقی بماند برای ما، باید در انتخابات شرکت کنید؛ اگر می‌خواهید نظام جمهوری اسلامی اقتدار خودش را در چشم جهانیان - چه دشمن، چه دوست - حفظ بکند، باید در انتخابات شرکت کنید. حضور در انتخابات حفظ اقتدار کشور است، حفظ اُبّهت کشور است، حفظ مصونیت کشور است (۱۳۹۶/۰۲/۱۷).	شرکت مردم در انتخابات، باعث مصونیت و اقتدار کشور خواهد شد
۸	اگر چنانچه در مورد انتخابات کوتاهی بشود، عواملی دست‌اندرکار بشوند که مردم را دل‌سرد کنند، مأیوس کنند و کوتاهی بشود در انتخابات، به کشور لطمه خواهد خورد، ضربه خواهد خورد؛ هرکسی هم در این لطمه سهیم باشد، پیش‌خدا می‌تعال مسئول است (۱۳۹۶/۰۲/۱۷).	عدم مشارکت مردم در انتخابات موجب لطمه خوردن اقتدار کشور و اینکه نتیجتاً نزد خداوند مسئول خواهند بود
۹	دستگاه‌های جاسوسی و سرویس‌های اطلاعاتی کشورهای و از همه بدتر کشور آمریکا و همچنین رژیم صهیونیستی از چندی پیش و نه امروز دارند تلاش می‌کنند که انتخابات ... را بی‌رونق کنند؛ یا برگزارکنندگان را متهم می‌کنند [و می‌گویند] «انتخابات مهندسی شده»... و از فضای مجازی هم حداکثر استفاده را دارند می‌کنند. خب متأسفانه در فضای مجازی کشور ما هم که آن رعایت‌های لازم با وجود این همه تأکیدی که من کردم صورت نمی‌گیرد و در یک جهاتی واقعاً ول است، که بایستی آن کسانی که مسئول هستند حواسشان باشد. فضای مجازی را بایستی مدیریت کرد (۱۴۰۰/۰۱/۰۱).	به منظور کاهش توطئه‌های دشمن در بی‌رونق کردن انتخابات، فضای مجازی توسط مسئولان باید مدیریت شود

مضامین پایه‌ای	بیانات	ردیف
<p>شرط کافی در مردمی بودن یک دولت، برنامه‌ریزی برای جلب مشارکت مردم در کارها و بخش‌های گوناگون است</p>	<p>شما [دولتتان را] می‌گویید «دولت مردمی»؛ دولت مردمی فقط به این نیست که بروید میان مردم؛ این کار لازم است اما کافی نیست؛ باید بتوانید مشارکت مردم را در کارهای گوناگون و بخش‌های گوناگون جلب کنید. من قبلاً هم یک وقتی گفته‌ام این را، ظاهراً در جمع شما شاید گفتم که بنشینید کیفیت جلب مشارکت مردم را برنامه‌ریزی کنید، تعریف کنید که چه جور می‌شود مشارکت مردم را جلب کرد؛ چه در زمینه‌های مالی و اقتصادی، چه در زمینه‌های سیاسی، چگونه می‌شود از فکر مردم و از نظر مردم استفاده کرد در بخش‌های مختلف. این برنامه‌ریزی می‌خواهد. در این نامه‌های گوناگونی که از طریق ارتباط مردمی یا غیر آن به ما می‌رسد، گاهی یک پیشنهادهایی هست که انسان می‌بیند پیشنهادهای بسیار خوبی است؛ یک آدمی که اصلاً نمی‌شناسیم چه کسی است، در یک موردی یک پیشنهادی دارد، یک نظری دارد، این نظر را می‌دهد، گاهی بسیار کارگشا است. [ببینید] چگونه می‌توانیم از این‌ها استفاده کنیم (۱۴۰۱/۰۶/۰۸)</p>	<p>۱۰</p>
<p>استفاده از پتانسیل‌ها، ابتکارات و خلاقیت‌های مردمی در اداره امور کشور حائز اهمیت است</p>	<p>توصیه‌ی اینجانب مردمی کردن بزرگداشت‌ها، و فعال کردن مساجد و نهادهای مردمی، و به‌کارگیری ابتکارات و خلاقیت‌های جوانان انقلابی، و طراوت و تازگی بخشیدن به مراسم دینی و انقلابی است. توصیه‌ی دیگر چابک و سبک کردن تشکیلات و زدودن زائده‌ها و فرسودگی‌های آن است (۱۴۰۰/۰۹/۰۸).</p>	<p>۱۱</p>
<p>توصیه به شرکت در انتخابات از جانب مردم و مسئولین به دیگران، یک تکلیف و وظیفه قرآنی و اسلامی است</p>	<p>من قبلاً، یک صحبتی با نمایندگان محترم مجلس کردم؛ آنجا من یک جمله‌ای گفتم، گفتم کسانی که سخن نافذی دارند، مردم را به حضور در انتخابات تشویق کنند؛ این را آنجا گفتم؛ من حالا می‌خواهم علاوه‌ی بر آن عرض بکنم که این مخصوص افراد دارای سخن نافذ نیست؛ [بلکه] همه‌ی آحاد مردم، تک‌تک آحاد مردم خودشان را موظف بدانند که علاوه بر اینکه در انتخابات شرکت می‌کنند دیگران را هم به شرکت در</p>	<p>۱۲</p>

ردیف	بیانات	مضامین پایه‌ای
	<p>انتخابات دعوت کنند؛ این، توأسی به حق است: «وَتَوَاصُوا بِالْحَقِّ» (۱۶) که در قرآن کریم هست؛ این، توصیه کردن به حق است؛ این وظیفه است و این کار را انجام بدهند؛ افراد خانواده، دوستان، همکاران، معاشرین، آحاد مردم و کسانی که با آنها سر و کار دارید را به [شرکت در انتخابات] دعوت کنید (۱۴۰۰/۰۳/۱۴).</p>	
۱۳	<p>بعضی‌ها از این جهت به شورای نگهبان اعتراض می‌کنند که می‌گویند با این وضعیت مشارکت کم می‌شود؛ دلسوزی می‌کنند برای مشارکت... در مورد مسئله‌ی مشارکت، که بعضی نگرانند مشارکت کم خواهد شد. بنده به نظرم این جور می‌رسد که در مشارکت مردم حالا گروه‌های خاص را کار نداریم؛ یک گروه ممکن است دنبال فلان اسم یا فلان جناح یا فلان عنوان باشند؛ این‌ها را کار نداریم عامه‌ی مردم و عموم مردم دنبال اسم این و آن نیستند؛ عامه‌ی مردم دنبال این هستند که ببینند چه کسی دارای یک مدیریتی است، [دارای] یک قوت عمل یا قوت اراده‌ای است، [دارای] یک کارآمدی است که می‌تواند مشکلات کشور را از میان بردارد (۱۴۰۰/۰۳/۰۶).</p>	<p>نگاه و هدف عامه‌ی مردم از شرکت در انتخابات، روی کار آوردن افراد صالح و کارآمد به منظور حل مشکلات کشور است</p>
۱۴	<p>روز انتخابات، روز ملت ایران است. امروز میدان‌دار و صحنه‌گردان اصلی مردمند. مردم هستند که با حضور در کنار صندوق‌های رأی و با دادن رأی، در واقع تکلیف کلی و اساسی کشور را برای سال‌های آینده معین می‌کنند. امروز متعلق به مردم است و هر کاری که ملت ایران امروز تا شب انجام بدهند، از حضور در کنار صندوق رأی و دادن رأی، سازنده‌ی آینده‌ی آنها و تعیین‌کننده‌ی سرنوشت چندساله‌ی آنها است. درست به همین دلیل است که عقل حکم می‌کند، خرد انسان حکم می‌کند که همه در این آزمون بزرگ ملی و سراسری شرکت کنند (۱۴۰۰/۰۳/۲۸).</p>	<p>حضور و مشارکت آحاد مردم در انتخابات، به جهت تعیین سرنوشت خود و سیاست‌های آینده کشور، از حکم عقل و خرد است</p>
۱۵	<p>رهبر انقلاب اسلامی در ابتدای سخنان‌شان، هدف از تشکیل این جلسه را که به دعوت ایشان تشکیل شد، وضعیت تأسف‌بار</p>	<p>مستولان باید به همکاری با مردم به منظور حل مسائل</p>

ردیف	بیانات	مضامین پایه‌ای
	بیماری کرونا در کشور و لزوم تلاش مضاعف و بکارگیری ابتکارات جدید برای مواجهه‌ی با این ویروس، بیان کردند. ایشان لازمه‌ی اعمال مدیریت صحیح و مناسب را «اتخاذ تصمیم‌های قاطع حاکمیتی»، «اقناع افکار عمومی» و «همکاری همه دستگاه‌ها و همچنین همکاری مردم» دانستند و افزودند: البته این همکاری فقط مختص مقابله با کرونا نیست بلکه باید در همه‌ی مسائل بخصوص مسائل سیاسی وجود داشته باشد زیرا کشور که دارای ملتی قدرتمند، نظام نوپدید و سخن جدید است، به‌طور طبیعی با مسائل مهمی در عرصه جهانی و داخلی مواجه است (۱۳۹۹/۰۸/۰۳).	مهم داخلی و خارجی اولویت قائل باشند
۱۶	انتخابات برای کشور یک افتخار است، یک فرصت است، یک امکان است، یک ذخیره است که اگر شرکت پرشور مردم باشد، این یقیناً به آینده‌ی کشور کمک خواهد کرد. البته اگر این شرکت پرشور مردم همراه بشود با یک انتخاب درست که حقیقتاً یک نیروی کارآمد و باایمان و پُرانگیزه و علاقه‌مند به کار انتخاب بشود به وسیله‌ی مردم، خب این نورعلی نور است و آینده‌ی کشور را تضمین خواهد کرد. (۱۳۹۹/۱۱/۲۹).	علاج دردهای مزمن کشور در پرشور بودن انتخابات و حضور عمومی مردم است
۱۷	هر کسی به ایران علاقه‌مند است [باید رأی بدهد]. قبل‌ها هم ما این را عرض کرده‌ایم، حالا هم تکرار می‌کنیم؛ ممکن است یکی، از شخص این حقیر خوش نیاید، خب نیاید عیبی ندارد، [اما] ایران را، کشورش را دوست دارد یا نه؟ [پس] باید در انتخابات شرکت کند. هر کسی که امنیت کشور را دوست دارد، هر کسی که حل شدن مشکلات کشور را دوست دارد، هر کسی که گردش نخبگانی صحیح را در کشور دوست دارد باید در انتخابات شرکت کند؛ همه باید شرکت کنند (۱۳۹۸/۱۱/۱۶).	مشارکت اجتماعی، تضمین کننده حل معضلات کشور و اعتقاد به چرخش نخبگان در مسیری صحیح است
۱۸	قوی‌ترین دولت‌ها هم قادر نیستند بدون مشارکت مردم موتور اقتصاد جامعه را به راه بیندازد؛ هیچ دولتی بدون مشارکت مردم نمی‌تواند اقتصاد کشور را سامان بدهد. بعضی از ساز و کارهای فکری، سیاسی، اقتصادی، مثل نوعی از سوسیالیسم‌ها - البته نه	با مشارکت دادن مردم است که دولت‌ها می‌توانند موتور اقتصاد جامعه را به راه بیندازند

مضامین پایه‌ای	بیانات	ردیف
	<p>همه‌ی انواع سوسیالیسم - این فکرها را کردند که بتوانند دولت‌ها را متصدی کار اقتصاد کنند [اما] شکست خوردند. امکان ندارد و بدون مشارکت مردم هیچ دولتی نخواهد توانست اقتصاد کشور را سامان بدهد و موتور اقتصاد را [راه بیندازد]. بنابراین یکی از مسائل مهم ما باید این باشد که استعدادهای مردم، ابتکارهای مردم، ظرفیت‌های گوناگون مردم را وارد میدان اقتصاد کشور بکنیم (۱۳۹۹/۰۲/۱۷).</p>	
<p>بهره‌گیری مسئولین از ظرفیت‌های مردمی به منظور مقابله با فساد و ویژه‌خواری از مصادیق مشارکت اجتماعی مردم است</p>	<p>از ظرفیت مردمی هم برای نظارت عمومی استفاده کنند. در گوشه و کنار کشور مواردی هست که فساد هست، ویژه‌خواری هست که ممکن است از چشم مسئولین ذی‌ربط دور مانده باشد، پنهان مانده باشد؛ این‌ها را مردم مشاهده می‌کنند، می‌بینند؛ از ظرفیت مردم در این زمینه هم استفاده بشود. بنابراین مردمی بودن یکی از کارهای بسیار اساسی است و باید دولت‌مردان این را به همین شکلی که اجمالاً عرض شد دنبال بکنند (۱۴۰۰/۰۴/۱۹).</p>	<p>۱۹</p>
<p>مشارکت مردم در زمینه‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی، باعث پیشبرد اهداف نظام می‌شود</p>	<p>مردم باید در کار تولید [دخالت داده بشوند]. ما سیاست‌های اصل ۴۴ را که چند سال پیش ابلاغ کردیم، همه‌ی کسانی که در مسائل اقتصادی صاحب‌نظر بودند گفتند این یک انقلاب در کار سیاسی است؛ خوب همین را دنبال کنند؛ مردم را دخالت بدهند. جمهوری اسلامی در کار جنگ و دفاع از کشور - که معمولاً کار جنگ و دفاع از کشور و دفاع از مرزها کار دولتها است، کار مردم نیست؛ کار ارتش‌ها است، کار دولت‌ها است با مدیریت درست و با گزینش‌های صحیح توانست مردم را بسیج کند، وارد این میدان کند و جنگ را ببرد.. خوب کار اقتصاد به طریق اولی [همین‌طور است]. کار اقتصاد یک کار مردمی است؛ اگر در زمینه‌ی مسائل اقتصادی مردم را در میدان وارد بکنیم و مردم نقش‌آفرین بشوند در میدان اقتصاد و میدان تولید، یقیناً پیش خواهد رفت (۱۳۹۶/۰۱/۰۱).</p>	<p>۲۰</p>

تبدیل مضامین

در مرحله بعد تلاش می‌شود، در جهت یافتن مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر؛ این مضامین پایه‌ای بازآرایی شده تا در انتها شبکه‌های مضمونی مورد نظر ترسیم شود. در واقع در این مرحله از تحلیل مضمون سعی می‌شود با سازماندهی مجدد مضامین اولیه به مضامین انتزاعی‌تری دست یابیم که ما را به مضمون‌های اصلی‌تر، فراگیرتر و مرکزی‌تر رهنمون سازد (ردادی، ۱۳۹۴، ۶۷). برای بالاتر بردن دقت و سرعت در کدگذاری، سازگاری بهتر با زبان فارسی و نیز خروجی اطلاعات گویا و زیبا به نسبت دیگر نرم‌افزارهای تحلیل مضمون، از نرم افزار رایانه‌ای MaxQDA بهره گرفته شده است.

تبدیل مضامین مربوط به مشارکت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای

ردیف	مضامین پایه‌ای	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۱	مشارکت اجتماعی باعث استحکام پایه‌های مردم‌سالاری خواهد شد	مشارکت اجتماعی نشانه مردم‌سالاری، حکمرانی خوب و پیگیری منافع ملی در ایران است	مردم همواره از طریق مشارکت در انتخابات، حضور در صحنه‌های خدمت‌رسانی عمومی، مقابله با فتنه‌های داخلی، مؤثر بودن و پیگیری منافع ملی خود را نشان می‌دهند که به مثابه حکمرانی خوب عمل می‌کند
۲	مشارکت اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران، نشانه مردم‌سالاری است		
۳	مشارکت مردم در انتخابات، نشان‌دهنده پیگیری منافع ملی است		
۴	مشارکت اجتماعی در انتخابات مبین حکمرانی خوب و از حاشیه به متن آمدن مردم پس از انقلاب است		
۵	حضور در انتخابات‌ها، مقابله با فتنه‌های داخلی، فعالیت‌های نیکوکاری و خدمت‌رسانی در حوادث و بحران‌های اجتماعی از مصادیق مشارکت اجتماعی مردم در انقلاب اسلامی به شمار می‌رود		

رديف	مضامين پايه‌اي	مضامين سازمان‌دهنده	مضامين فراگير
۶	دشمنان با طرح مسائلي همچون عدم شركت مردم و ادعاي تقرب در انتخابات با مشاركت اجتماعي مردم مخالف‌اند	حضور مردم در انتخابات، اقتدار و مصونيت كشور را در برابر توطئه‌هاي دشمنان در پي دارد	با مديريت كردن فضاي مجازي از سوي حاكميت، حضور مردم در انتخابات رونق گرفته و اقتدار و امنيت كشور تضمين مي‌گردد
۷	شركت مردم در انتخابات، باعث مصونيت و اقتدار كشور خواهد شد		
۸	عدم مشاركت مردم در انتخابات موجبات لطمه خوردن اقتدار كشور و اينكه نتيجتا نزد خداوند مسؤول خواهند بود		
۹	به منظور كاهش توطئه‌هاي دشمن در پي رونق‌كردن انتخابات، فضاي مجازي توسط مسؤولان بايد مديريت شود	مديريت فضاي مجازي در جهت كاهش توطئه دشمنان لازم است	
۱۰	شرط كافي در مردم‌ي‌بودن يك دولت، برنامه‌ريزي براي جلب مشاركت مردم در كارها و بخش‌هاي گوناگون است	اداره امور كشور است	شركت در انتخابات به عنوان راهي براي انتخاب افراد صالح و كردان به مثابه يك تكليف و وظيفه عمومي قلمداد مي‌گردد
۱۱	استفاده از پتانسيل‌ها، ابتكارات و خلاقيت‌هاي مردم‌ي در اداره امور كشور حائز اهميت است		
۱۲	توصيه به شركت در انتخابات از جانب مردم و مسؤولين به ديگران، يك تكليف و وظيفه قرآني و اسلامي است		
۱۳	نگاه و هدف عامه‌ي مردم از شركت در انتخابات، روي كارآوردن افراد صالح و كارآمد به منظور حل مشكلات كشور است		

ردیف	مضامین پایه‌ای	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۱۴	حضور و مشارکت آحاد مردم در انتخابات، به جهت تعیین سرنوشت خود و سیاست‌های آینده کشور، از حکم عقل و خرد است		
۱۵	مسئولان باید به همکاری با مردم به منظور حل مسائل مهم داخلی و خارجی اولویت قائل باشند	همکاری مسئولان با مردم به حل معضلات اساسی کشور کمک می‌کند	اولویت استفاده از ظرفیت‌های مردمی برای حل مشکلات سیاسی، اقتصادی و نظامی و پیشبرد اهداف نظام اهمیت دارد
۱۶	علاج دردهای مزمن کشور در پُرشور بودن انتخابات و حضور عمومی مردم است		
۱۷	مشارکت اجتماعی، تضمین‌کننده حل معضلات کشور و اعتقاد به چرخش نخبگان در مسیری صحیح است		
۱۸	با مشارکت دادن مردم است که دولت‌ها می‌توانند موتور اقتصاد جامعه را به راه بیاورند		
۱۹	بهره‌گیری مسئولین از ظرفیت‌های مردمی به منظور مقابله با فساد و ویژه‌خواری از مصادیق مشارکت اجتماعی مردم است		
۲۰	مشارکت مردم در زمینه‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی، باعث پیشبرد اهداف نظام می‌شود	بهره‌گیری مسئولین از ظرفیت‌های مردمی در پیشبرد اهداف سیاسی، نظامی و اقتصادی کشور حائز اهمیت است	

تشریح و کشف شبکه‌ی مضامین مشارکت اجتماعی

پس از بازمینی و تصحیح چندباره شبکه مضامین مشارکت اجتماعی، از تعداد ۲۰ مضمون پایه‌ای، نهایتاً ۴ مضمون فراگیر به عنوان مضامین اصلی تر و مرکزی تر به دست آمد؛ که در ادامه به بررسی و تحلیل هر کدام از این مضامین پرداخته می‌شود.

۱. مردم همواره از طریق مشارکت در انتخابات، حضور در صحنه‌های خدمت‌رسانی عمومی، مقابله با فتنه‌های داخلی، مؤثر بودن و پیگیری منافع ملی خود را نشان می‌دهند که به مثابه حکمرانی خوب عمل می‌کند

جامعه اسلامی بر مبنای توحید و وحدت تمامی مسلمانان شکل گرفته است. در همین راستا می‌توان گفت مشارکت تمامی افراد جامعه در مسائل کشور امری ممدوح و ضروری است که همواره مورد تأکید دین اسلام، آموزه‌های دینی و منویات مقام معظم رهبری بوده است. با گذر از منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای مدظله العالی، در می‌یابیم که رویکرد مسئولان نظام در جهت تأمین منافع ملی، به این صورت باشد که مناسبات خود را با مردم تنظیم کنند. چراکه، شایسته‌گزینی و انتخاب اصلح، مورد توجه مردم است و از این طریق، به طور مؤثر در تعقیب منافع ملی خواهند بود. بدین ترتیب، عقل جمعی؛ بهترین مرجع تشخیص منافع ملی است و هر چه وحدت بیشتری بین ملت و دولت حاکم باشد و نگاه‌مان این باشد که دولت بخشی از خودمان است، حاضریم در بزنگاه‌های حساس و حیاتی از منافع فردی به نفع منافع ملی بگذریم. در این زمینه، مشارکت حداکثری در انتخابات و سایر مقاطع مهم از جمله بلایای طبیعی؛ بحران‌های امنیتی و ... به تحقق منافع ملی کمک می‌کند و نشان‌دهنده حکمرانی خوب است. و این خود نشانه خوبی بر افزایش سرمایه اجتماعی میان مردم است.

۲. با مدیریت کردن فضای مجازی از سوی حاکمیت، حضور مردم در انتخابات رونق گرفته و اقتدار و امنیت کشور تضمین می‌گردد.

امروزه فضای مجازی به بخش تفکیک‌ناپذیری از زندگی انسان‌ها تبدیل شده و با سرعت شتابان، تمامی شئون و عرصه‌های زیست بشر را تحت تأثیر قرار داده است. از طرف دیگر، امروزه

مفهوم امنیت چند بعدی گردیده و رسانه‌ها دارای قدرت غیرقابل انکاری در این حوزه هستند و مخالفین هر نظامی جهت براندازی حکومت‌ها، اقدام به انتشار اخبار و شایعات جعلی و متشنج نمودن فضای سیاسی جامعه جهت کاهش مشارکت سیاسی شهروندان در انتخابات و تهدید امنیت ملی می‌نمایند. یکی از ابزارهای تأثیرگذار در این زمینه فضای مجازی است. مقام معظم رهبری با درکی عمیق در این زمینه می‌فرماید: «قوی شدن کشور جزو هدف‌های ما است... ابعاد قوت ابعاد وسیعی است... امروز قوت در فضای مجازی حیاتی است؛ امروز فضای مجازی حاکم بر زندگی انسان‌ها است در همه‌ی دنیا؛ و قوت در این [زمینه] حیاتی است (بیانات، ۱۳۹۹/۰۱/۰۳). با نگاهی کلی نسبت به منظومه فکری مقام معظم رهبری می‌توان دریافت که فضای مجازی، عرصه‌ای است که می‌توان از آن حداکثر منافع را کسب کرد و می‌توان مفاهیم اسلامی و معارف اسلامی را به وسیله آن منتشر کرد. از این رو رهبر معظم انقلاب اسلامی معتقدند؛ امروزه شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان گونه‌ای از رسانه‌های اجتماعی حضور روزافزون و پررنگی در زندگی اجتماعی بشر به ویژه انتخابات دارند و می‌توان با مدیریت صحیح آن، شاهد حضور پرشور مردم در انتخابات و متعاقباً افزایش اقتدار و امنیت باشیم.

۳. شرکت در انتخابات به عنوان راهی برای انتخاب افراد صالح و کاردان به مثابه

یک تکلیف و وظیفه عمومی قلمداد می‌گردد

برای شهروندان جامعه، انتخابات مظهر تحقق مطالبات و خواسته‌ها می‌باشد و این امکان را به شهروندان می‌دهد تا به گزینش نخبگان و سیاست‌مداران هم جهت با منافع خویش اقدام نموده و تصمیم‌گیرانی را بر مسند امور برگزینند که برنامه‌ها و سیاست‌هایشان در جهت رفع تهدیدات بالفعل و بالقوه باشد در نظام اسلامی انتخابات اهمیت، جایگاه و ویژگی‌های منحصر به فردی دارد. در نظام جمهوری اسلامی به دلیل عجین شدن آن با اعتقادات دینی (مردم سالاری دینی) با دیگر نظام‌های مردم‌سالار تفاوت‌هایی دارد و مهم‌ترین این تفاوت مرتبط با توانایی‌ها و قابلیت‌های نظام سیاسی با ماهیت دینی برای رسیدن به اهداف و مقاصد نهایی است. مشارکت مردم در نظام دینی مبتنی بر آگاهی، تعهد و مسئولیت‌پذیری همراه با برآورده شدن حقوق فردی و اجتماعی است، در نگاه دین‌مدارانه انتخابات نه تنها یک عمل سیاسی، بلکه عمل دینی و حقوقی محسوب شده و در

واقع اعضاي جامعه در شكل دادن به سياست عمومي و وضعيت جامعه دخالت آگاهانه و مسئولانه مي‌كنند. از منظر حضرت آيت الله خامنه‌اي مدظله‌العالی نيز انتخابات؛ عامل حياتي در نظام مقدس جمهوري اسلامي ايران است و حضور مردم در صحنه و مشاركت به عنوان يكي از مهم‌ترين حقوق و تكاليف آحاد جامعه، همواره مورد تأكيد دين مابين اسلام و آموزه‌هاي انقلاب اسلامي بوده است. از اين رو، اين ملت هستند كه براي تعيين سرنوشت خودشان تصميم‌گيري مي‌كنند.

۴. اولويت استفاده از ظرفيت‌هاي مردمی برای حل مشكلات سياسي، اقتصادي و نظامي و پيشبرد اهداف نظام اهميت دارد

پس از پيروزي انقلاب اسلامي، سازمان‌هاي مردم نهاد حلقه وصل بين مردم و دولت بوده‌اند و از ظرفيت آن‌ها براي رفع مشكلات جامعه استفاده شده است. بهره‌گيري از ظرفيت‌هاي مردمی براي رفع مشكلات، داراي نتايج مؤثرتر و كم‌هزينه‌تر بوده كه اين موضوع در راستاي احياي اصل ۴۴ قانون اساسي است. با بررسي نظرات ارزشمند مقام معظم رهبري، در مي‌يابيم كه قدرت‌سازي مردمی و استفاده از پتانسيل مردم در حل مشكلات سياسي، اقتصادي و نظامي بسيار حائز اهميت است و بايد از ظرفيت‌هاي نيروي انساني خلاق، جوانان پراگنده، نخبگان و صاحبان فكرهاي نو در راستاي پيشبرد اهداف جمهوري اسلامي ايران استفاده كرد.

نتيجه‌گيري و پيشهاد

عوامل ارتقاي سرمايه اجتماعي به دليل اهميت و تأثيرگذاري بالا در تحكيم بنیان حكومت‌ها و جوامع، همواره مورد نظر انديشمندان و حاكمان آن جوامع بوده است. اهميت اين مسئله در كشور ايران از آن جهت كه رهبري آن را فردي فقيه و اسلام‌شناس بر عهده دارد، بالاتر مي‌باشد. در اين پژوهش ضمن توضيح و تبیین روش تحليل مضمون به عنوان يك روش تحليل كيفي داده‌هاي متني، بيانات حضرت آيت الله خامنه‌اي بين سال‌هاي ۱۳۶۸ تا بهار ۱۴۰۱، با تكنيك تحليل شبكهي مضامين در ارتباط با عوامل ارتقاي سرمايه اجتماعي مورد بررسي قرار گرفت.

در مورد مشاركت اجتماعي به عنوان يكي از عوامل ارتقاي سرمايه اجتماعي بايد گفت، بعد از استخراج و مطالعه دقيق ۲۲۳ داده متن اصلي، تعداد ۲۰ مضمون پايه‌اي و اوليه استخراج شد. سپس

با سازماندهی مجدد این مضامین پایه‌ای، تجزیه و تحلیل لازم بر روی متن در جهت دستیابی به مضامین انتزاعی‌تر (سازمان دهنده و فراگیر) صورت گرفت تا در نهایت ۴ مضمون مرکزی و فراگیر مشارکت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای مدظله العالی به دست آمد که عبارتند از:

۱. مردم همواره از طریق مشارکت در انتخابات، حضور در صحنه‌های خدمت‌رسانی عمومی، مقابله با فتنه‌های داخلی، مؤثر بودن و پیگیری منافع ملی خود را نشان می‌دهند که به مثابه حکمرانی خوب عمل می‌کند.
۲. با مدیریت کردن فضای مجازی از سوی حاکمیت، حضور مردم در انتخابات رونق گرفته و اقتدار و امنیت کشور تضمین می‌گردد.
۳. شرکت در انتخابات به عنوان راهی برای انتخاب افراد صالح و کاردان به مثابه یک تکلیف و وظیفه عمومی قلمداد می‌گردد.
۴. اولویت استفاده از ظرفیت‌های مردمی برای حل مشکلات سیاسی، اقتصادی و نظامی و پیشبرد اهداف نظام اهمیت دارد.

راهکارها: آنچه که از تحلیل مضامین فوق به دست می‌آید، این است که در موضوع مشارکت اجتماعی، توجه به چند مسئله از تدابیر و راهکارهای صحیح ارتقای سرمایه اجتماعی به واسطه «مشارکت اجتماعی» به شمار می‌آید؛ نخست: نهادهای نظارتی می‌توانند با مدیریتی صحیح نسبت به گسترش و دسترسی فضای مجازی، مسیر اعتمادسازی و افزایش انگیزه مردم جهت مشارکت را بالا ببرند. دوم: قطعاً بهترین راهبرد جهت مشارکت مردم در عرصه‌های گوناگون جامعه در کشور، استفاده از ظرفیت‌ها و توانایی‌های مردمی است که می‌بایست مورد توجه همه مسئولین قرار گیرد. سوم: حضور به هنگام و مؤثر مردم در صحنه‌های حساس و حیاتی ک

فهرست منابع

- درخشه، جلال؛ ردادی، محسن (۱۳۹۰)، «کژکارکردهای سرمایه اجتماعی و نقش دین در بهبود آن»، *جستارهای سياسي معاصر*. سال ۲. ش ۱. ۷۳-۹۴.
- ذوالفقاری، اکبر (۱۴۰۱)، «رابطه مؤلفه های سرمایه اجتماعی با مشارکت سياسي: فراتحليل ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۹»، *مدیریت سرمايه اجتماعي*، دوره ۹، شماره ۲.
- ردادى، محسن. (۱۳۹۴). «تحليل مضمون اعتماد در اندیشه آيت الله خامنه‌ای»، *جستارهای سياسي معاصر*. سال ۶. ش ۳. ۵۳-۷۲.
- شيخ‌زاده، محمد و همکاران. (۱۳۹۰). «تحليل مضمون و شبکه مضامين: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، *اندیشه مدیریت راهبردی*. دوره ۵. ش ۲. ۱۵۱-۱۹۸.
- عقیلی، سیدوحید و باستی حمداله (۱۳۸۹)، «موانع مشارکت اجتماعي و راه های تقویت آن در رادیو»، *پژوهش های ارتباطی*، شماره ۶۴.
- فیروزآبادی، احمد و سلطان زاده، محمد (۱۳۹۸)، *دين و سرمايه اجتماعي؛ واكاي ظرفیت‌های موجود در مسیر الگوی پیشرفت*، تهران: مرکز الگوی ایرانی-اسلامي پیشرفت.
- کمالی، یحیی. (۱۳۹۷). «روش شناسی تحليل مضمون و کاربرد آن در مطالعات سياستگذاری عمومی»، *سياست‌گذاری عمومی*. دوره ۴. ش ۲. ۱۸۹-۲۰۸.
- نصراللهی، زهرا و همکاران. (۱۳۹۵). «سرمايه اجتماعي و مؤلفه های آن در اسلام»، *اقتصاد و بانکداری اسلامي*. دوره ۴. ش ۱۳. ۲۱-۳۸.
- نظرپور، محمدنقی و منتظری مقدم، مصطفی (۱۳۸۹)، «سرمايه اجتماعي و توسعه اقتصادي؛ مطالعه‌ای درباره مشارکت اجتماعي از منظر اسلام»، *اقتصاد اسلامي*، شماره ۳۷.
- Candland, Christopher Douglas (2000), Faith as Social Capital: Religion and Community Development in Southern Asia, Policy Sciences 33.
- Lowndes, V. (2004), Religious involvement and social capital: Incompatible, invaluable or irrelevant? Proceedings of the launch conference of the Manchester Centre for Public Theology, 'Religious Capital in Regenerating Communities'.
- Schmid, Hansjörg and Sheikhzadegan, Amir (2022), Exploring Islamic Social Work Between Community and the Common Good, Muslims in Global Societies Series, Volume 9.
- Smidt, Corwin (2003), Religion as Social Capital, Texas: Baylor University Press.
- Nan Lin, J. (2008), Social capital and civic action: A network-based approach, Social Science Research, 37 (1).
- Guomundsson, gestur and Mikiewicz, Piotr. (2012). The concept of social capital and its usage in educational studies. STUDIA EDUKACYJNE NR 22.

- Bhandar, Humnath and Yasunobu, Kumi. (2009). "What Is Social Capital? A Comprehensive Review of the Concept." *Asian Journal of Social Science*. Volume 37. Number 3.
- Malik, Maszlee and Mat, Hamidah. (2014). "Pious Approach to Development: Social Capital And Pertubuhan Jamaah Islah Malaysia (JIM)." *World Journal of Islamic History and Civilization*. 4 (3).
- Claridge, T. (2018). "Introduction to Social Capital Theory." *Social Capital research*. SOCAP101.
- Lin, N. (2001). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Çalışkan, adnan and ezilmez, bilal (2021), a theoretical review on social capital theory, *Hitit Journal of Economics and Politics*, Volume:1, Issue:1.
- Motkuri, Venkatanarayana (2018), Some Notes on the Concept of Social Capital: A Review of Perspectives, Definitions and Measurement, Freelance Research Consultant at Hyderabad (India).
- World Bank. (2011). "What is social capital?, available." <https://documents1.worldbank.org/curated/en/663341468174869302/pdf/multi-page.pdf>.
- Fine, Ben (2010), *Theories of social capital: Researchers behaving badly*, Political Economy and Development, Pluto Press, London.
- Guðmundsson, gestur and Mikiewicz, Piotr (2012), The concept of social capital and its usage in educational studies, *STUDIA EDUKACYJNE* NR 22.
- Putnam, R. (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Yari, Shoeyb and Shalchi, Vahid. (2021). "Investigating the Impact of Social Capital on the Promotion of Soft Power in the Sacred Defense." *Journal of Contemporary Research on Islamic Revolution*. Volume. 3. No. 9.
- Putnam, Robert D. et al (1993), *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton university press.
- Radu, Bogdan Mihai et al (2019), Social Capital and Religion across Different Contexts: A Critical Discussion on the Potential of Churches and Religious Organizations to Create Social Capital. *Annals of the University of Bucharest / Political science series*, 21(1-2).